

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1857>

Citation: Çetin, E. (2020). Türkiye’de engelli bireylerin ulusal ve uluslararası sözleşmeler bağlamında eğitim hakkına erişimi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1111-1122.

Doktora Öğrencisi Ezgi ÇETİN

Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi ve Denetçiliği Anabilim Dalı, İzmir / TÜRKİYE,

0000-0002-6532-8192

TÜRKİYE’DE ENGELLİ BİREYLERİN ULUSAL ve ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER BAĞLAMINDA EĞİTİM HAKKINA ERİŞİMİ

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye’deki engelli bireylerin eğitim hakkına erişiminin ulusal ve uluslararası sözleşmeler, beyannameler ve kanunlar bağlamında incelemektir. Engelli bireylerin özel ihtiyaçlarının olması sebebiyle dezavantajlı gruplar arasında yer alması, toplumsal yaşama kazandırılmalarında ve eğitim faaliyetlerinde özenle yaklaşılmasını gerektirmektedir. Derleme türünde yapılan bu çalışmada, engelli bireylere yönelik resmi belgelere ulaşılmış, bu belgelerde yer alan engelliliğe yönelik tanımlar ve sayısal veriler incelenmiştir. Engelli olma kavramından yola çıkılarak tümdengelsel bir yaklaşımla engelli bireylerin sosyoekonomik ve tarih içerisindeki durumlarından eğitim hakkına giden bir çizgide doküman analizi ulusal ve uluslararası boyutta ele alınmıştır. Yapılan inceleme sonucunda engelli bireylerin eğitim hakkına erişimleri konusunda uygulayıcı ve araştırmacılara çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelli birey, eğitim hakkına erişim, ulusal ve uluslararası belgeler, farkındalık.

DISABLED INDIVIDUALS’ ACCESS TO EDUCATIONAL RIGHT IN TURKEY WITHIN THE CONTEXT OF NATIONAL and INTERNATIONAL CONVENTIONS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine disabled individuals’ access to educational right in Turkey within the context of national and international conventions, declarations, and laws. The fact that people with disabilities are among the disadvantaged groups since they have special needs requires a careful approach in making them a part of society and in educational activities. In this literature review, official documents related to disabled individuals were gathered, and definitions of being disabled and numerical data on disability were explored. The review was written with a deductive perspective by following a path going from disabled people’s socioeconomic and historical positions to their right to education based on the national and international documents. As a result of the review, various recommendations for both practitioners and researchers were developed on disabled individuals’ access to the educational right.

Keywords: Disabled individual, access to educational right, national and international documents, awareness.

1. GİRİŞ

Ünlü fizikçi Stephen W. Hawking gençlik yıllarında bir motor nöron hastalığı olan Amyotrofik Lateral Skleroz’a (ALS) yakalanmış, çalışmalarını tüm zorluklara rağmen sürdürmüş ve ardından insanlığa önemli eserler, fikirler ve belki de en önemlisi, koşullar ne olursa olsun mücadele etme ruhunu miras bırakmıştır. 2010 yılında Discovery Channel’e verdiği röportaj, içinde bulunduğu duruma ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir (Readers Digest Canada, 2019):

“Engelli bir bireyseniz, büyük ihtimalle bu sizin suçunuz değildir fakat insanlardan acıma beklemenin ya da dünyayı suçlamanın bir yararı da yoktur. Olumlu bir tavır takınmalı ve içinde bulunduğunuz durumu en iyiye döndürmeyi bilmelisiniz. Fiziksel bir engeliniz varsa, bunu psikolojik bir engele dönüştürmeyin.”

Kişiyi yaşamı süresince mutlu edecek en temel haklardan biri olan sağlıklı olma, Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization, [WHO]) tarafından “Kişinin sadece hasta ya da engelli olmaması değil; beden, ruhen ve sosyal olarak tam bir iyilik hâlinde olması.” biçiminde tanımlanmaktadır (Güner ve Özkan, 2018). Bireyin vücudunda herhangi bir hastalık veya engelinin olmaması bedensel; duygu, düşünce ve davranışlarının kendisi, yaşı ve çevresi ile uyum göstermesi ruhsal; çevresindeki bireylerle uyumlu bir iletişim ve etkileşiminin olması sosyal açıdan iyi olma durumudur. Engelli ise, Türk Dil

Kurumu sözlüğünde “*Engeli olan, vücudunda eksik veya kusuru bulunan kişi; özürlü.*” olarak tanımlanmakta (Türk Dil Kurumu [TDK], 2019); farklı kaynaklarda engellilik, bireyde doğuştan veya sonradan ortaya çıkan, bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeti kaybı olarak açıklanmaktadır (Güner ve Özkan, 2018; Kavaklı ve Özkar, 2012). Engelliliğin yalnızca biyolojik veya sosyal yapı kaynaklı olmadığı, sağlık koşulları ile çevresel ve kişisel etmenler arasındaki etkileşimlerin bir sonucu olarak değerlendirildiği ve üç farklı düzeyde gerçekleşebileceği ifade edilebilmektedir (WHO, 2012): Vücut yapısında oluşan bir sakatlık veya kusur; hareket etme veya okuma gibi faaliyetlerde kısıtlanma; erişime getirilen sınırlandırma (okuldan atılma veya işten çıkarılma gibi).

1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde bireylerin temel hakları yazılı olarak yerini bulmuştur. Bu hakların en başında gösterilen ‘yaşama hakkı’ çerçevesinde ‘sağlıklı yaşam hakkı’, ‘sosyal güvenlik hakkı’ ile birlikte ele alınarak beyannamenin 25. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir:

“1. Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir.

2. Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar” (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 1949).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin sağlıklı yaşam hakkına yönelik bu maddesini temel alan Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası’nın 49. maddesinde devletin, yurttaşlarının sağlığını teminat altına alan bir mekanizma olduğu “*Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir.*” ifadesi ile vurgulanmaktadır (TBMM, 1961). 1982 Anayasası’nın 56. maddesinde ise, sağlıklı olma hakkının sağlanmasında devletin olduğu kadar, yurttaşların da sorumluluklarına dikkat çekilmektedir (TBMM, 1982):

“Herkes, sağlık ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek, Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.”

Devletin ve resmi ideolojinin temelinde bireyin eksiklikleri, noksanlıkları ve yetersizlikleri rakamsal ve tıbbi açıdan yer alırken, Birleşmiş Milletler’in yirmi birinci yüzyılın ilk insan hakları sözleşmesi olma özelliğini taşıyan Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’de (EHİS) engellilik daha geniş bir kapsamda ve tıbbi boyutun yanı sıra insan hakları bağlamında ele alınmıştır. Sözleşmenin 1. maddesinde “*Engelli kavramı diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir.*” tanımına rastlanmaktadır (Resmi Gazete, 2009). Devletin ve resmi ideolojinin tanımına göre ise engelli 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un 3(a) maddesinde şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Özürlü: Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiyi ifade eder.” (Resmi Gazete, 2005).

Engellilik, devletin kabul ettiği ve uluslararası belgelerde yer alan tanımlar açısından incelendiğinde mevcut ifadelerin birbiri ile örtüşmediği görülmektedir (Akdağ, Tanay, Özgül, Birer ve Kara, 2011).

2. ULUSLARARASI ve ULUSAL DÜZEYDE ENGELLİLER

2.1. Engellilerle İlgili Sayısal Veriler

Dünya nüfusu içerisinde yaklaşık % 15 oranında bir payı oluşturması sebebiyle engelliler, dünyanın en büyük azınlık grubu olarak nitelendirilmektedir. Bir milyardan fazla kişinin bir şekilde engele sahip olduğu bu grup içerisinde yaklaşık 200 milyon birey hayati işlevlerini yerine getirmede ciddi güçlükler yaşamaktadır. Yakın gelecekte yaşlanan nüfusa ve diyabet, kalp rahatsızlıkları, kanser ve akıl sağlığı rahatsızlıkları gibi kronik sağlık sorunlarına bağlı olarak engellilerin sayısının ve dünya nüfusu içindeki oranının artacağı ön görülmektedir (WHO, 2011).

Türkiye’de engellilerin nüfusu ve genel nüfusa oranı konusunda doğru veriye ulaşmak güçtür. Türkiye’de 2002 yılında yürütülen *Engelliler Araştırması* sonuçlarına göre, engelli nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 12,3’tür ve engelli nüfusun yaş grubunun büyük çoğunluğunu 60 yaş ve üzeri oluşturmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2002). Araştırmada elde edilen engelli nüfus oranları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Türkiye’de Engellilik Oranı (%)

Türkiye	Toplam engelli nüfus		
	Toplam	Erkek	Kadın
Yaş grubu	12,3	11,1	13,5
0-9	4,2	4,7	3,6
10-19	4,6	5,0	4,3
20-29	7,3	7,6	7,0
30-39	11,4	10,4	12,4
40-49	18,1	15,2	21,1
50-59	27,7	22,6	32,7
60-69	37,0	31,6	42,0
70+	44,0	39,8	47,8
Bilinmeyen	11,7	6,3	14,2

(Kaynak: TÜİK, 2002)

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan Ulusal Engelliler Veri Tabanına kayıtlı bulunan engelli bireylerin günlük yaşam içindeki sorun ve beklentilerinin tespit edilerek, bu alandaki politikaların etkin bir biçimde oluşturulması hedefi ile Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (2010) yürütülmüştür. Bu araştırmaya, Ulusal Engelliler Veri Tabanında kayıtlı, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dâhilindeki hanelerde yaşayan ve sağlık raporunda en az % 20 engel oranına sahip olduğu bildirilen 280014 engelli fert katılmıştır. Ulusal Özürlüler Veri Tabanına kayıtlı engellilerin % 29,2’si zihinsel engelliler, % 25,6’sı süregen hastalığı olan engelliler, % 8,8’i ortopedik engelliler, % 8,4’ü görme engelliler, % 5,9’u işitme engelliler, % 3,9’u ruhsal ve duygusal engelliler, % 0,2’si dil ve konuşma engelliler ve % 18’i birden fazla engele sahip olanlardır. Kayıtlı engellilerin, % 58,6’sı erkek, % 41,4’ü kadındır. Kayıtlı olan engelli bireylerin % 56,8’inin engelinin hastalık sonucu ortaya çıktığı tespit edilmiştir (TÜİK, 2011).

Birleşmiş Milletler, nüfus konusunda ülkelerarası karşılaştırılabilir istatistikler elde edilmesi amacıyla sonu 0 ile biten yıllara yakın yıllarda ülkelerin ‘nüfus ve konut sayımı’ yapmalarını önermektedir. Bu kapsamda Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından, Avrupa Birliği üye ülkeleri ile eş zamanlı olarak idari kayıtlara dayalı geniş kapsamlı bir örneklem araştırması şeklinde planlanan *Nüfus ve Konut Araştırması*, 2011 yılında gerçekleştirilmiştir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018). Türkiye ölçeğinde engelli bireylerin il bazında dağılımını tahmin eden son araştırma olma özelliğini taşıyan *2011 Nüfus ve Konut Araştırması*, 3 Ekim-31 Aralık 2011 tarihleri arasında, örnekleme yöntemiyle seçilmiş sayım bölgelerindeki yaklaşık 2,2 milyon haneyle ve tam sayım yöntemiyle kurumsal yerlerde bulunan tüm kişilerle yürütülmüştür. Türkiye genelinde hane halklarının yaklaşık % 13’ünden bilgi derlendiği ve yaklaşık 9 milyon birey ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre engelli bireylerin yaş ve cinsiyete göre dağılımı Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Genel Nüfus İçinde Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre En Az Bir Engeli Olan Nüfus

Engelli Birey	Nüfus Oranı (%)	Erkek (%)	Kadın (%)
Tüm yaş grupları	6.9	5.9	7.9
3-9	2.3	2.5	2.1
10-14	2.1	2.4	1.8
15-19	2.3	2.6	2.0
20-24	2.7	3.4	2.0
25-29	2.6	3.0	2.3
30-34	3.2	3.4	3.0
35-39	4.0	4.0	4.1
40-44	5.1	4.7	5.6
45-49	6.9	5.9	7.8
50-54	8.8	7.1	10.7
55-59	12.1	9.2	15.0
60-64	16.5	12.3	20.4
65-69	23.0	18.3	27.2
70-74	31.9	26.3	36.3
75+	46.5	40.9	50.3

(Kaynak: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018)

Tablo 2’de görüldüğü üzere, *2011 Nüfus ve Konut Araştırması*’nın sonucunda yaş ilerledikçe engelli nüfusunun arttığı, kadın engelli nüfusunun erkeklere oranla daha fazla olduğu ve tüm yaş gruplarında toplam engelli nüfusunun toplam nüfusa oranı % 6,9 şeklinde ortaya çıkmıştır. Türkiye’de yıllar geçtikçe artan bir nüfusun olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, 2002 yılında gerçekleştirilen *Engelliler Araştırması*’nda engelli nüfus oranının % 12,3 şeklinde belirlenip, 2011 yılında yapılan *Nüfus ve Konut Araştırması*’nda engelli nüfus oranının % 6,9 olarak elde edilmiş olması ve niceliksel açıdan keskin bir düşüşün yaşanması şaşırtıcıdır. 2011 tarihli *Nüfus ve Konut Araştırması*’nda Türkiye genelinde hane halklarının yalnızca yaklaşık % 13’ünden bilgi derlenmesi ve araştırmadaki örneklem seçimindeki olası yanlışlıklar bu sayısal uyumsuzluğun kaynağı olabileceğini düşündürmektedir.

2.2. Engelliler ve Sosyoekonomik Yapı

Uluslararası düzeyde incelendiğinde, engellilik ve yoksulluk arasında pozitif bir ilişkinin olduğu, dünya genelinde engelli nüfusun % 80’inin gelişmekte olan ülkelerde yaşadığı ve dolayısıyla bu ülkelerdeki engelli nüfusun diğer ülkelere oranla daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2016). Benzer bir şekilde, Türkiye özelinde engelliliği değerlendiren Tufan (2002), kırsal bölgelerde yaşayanlarda akraba evliliği sonucu doğan engelli bireylerin; ekonomik yetersizliklerden dolayı sağlık ve beslenme hizmetlerindeki aksamaların altını çizerek coğrafi konumun ve ekonominin engelliliğin ortaya çıkışındaki belirleyiciliğine dikkat çekmektedir.

2.3. Dünden Bugüne Engelliler ve Hakları

Tarih boyunca, engelli bireyler ‘biz ve diğerleri’ anlayışı doğrultusunda toplumda dışlanmaya, ayrımcılığa, damgalanmaya maruz kalmış ve engellerinden dolayı normal sayılmadıkları için ‘ikinci sınıf vatandaş’ muamelesi görmüşlerdir (Çelik, 2016; Karataş ve Çifci, 2010; Özgökçeler ve Alper, 2010; Tufan, 2002). Antik Yunan döneminde engelli doğan bebeklerin öldürülmesi, Orta Çağ’da hiçbir sosyal hakka sahip olmayan engellilerin ucube, şeytan, cadı gibi kavramlarla eşleştirilmesi ve dışlanması söz konusu olmuştur. Zaman geçtikte, engellilerin yardıma ihtiyacı olduğu düşüncesi ile engelli örgütleri ve yardım kuruluşları kurulmuştur. Sanayi Devrimi döneminde ise, engelliler güç şartlarda yaşamak durumunda kalmış, üretime katkı sağlayabilecek olsalar dahi onlara bu fırsat verilmemiş ve emek piyasasından dışlanarak ötekileştirilmiştir (Özgökçeler ve Alper, 2010). I. ve II. Dünya savaşları sebebiyle dünyada çok fazla maddi-manevi yıkım olmuş ve var olan engelli nüfusun sayısı savaşlarda yaralılar ve gaziler sonucunda büyük oranda artmıştır. II. Dünya Savaşı süresince, engelli veya kronik hastalığı olan iki yüz binden fazla birey, Nazi rejimi altında sistematik bir şekilde öldürülmüştür (Dieckmann, Giovis ve Offergeld, 2015). Bu savaş dönemleri, engelli kesim açısından olumsuz olduğu kadar olumlu sonuçları da beraberinde getirmiştir. Genç ve engelli olmayan bireylerin savaşlara aktif katılımı sebebiyle, üretimde engelli bireylerin gücü ve emeği ön plana çıkmış; bu durum, engellilerin

önemini ve toplumda onlara yönelik farkındalığı arttırmıştır. Savaşta yer alan tarafların gelişmiş ülkeler olması sonucunda, engelli bireylerle ilgili uluslararası boyutta düzenlemeler yapılması gerekliliği oluşmuş ve bu konu Birleşmiş Milletler (BM) tarafından gündeme alınmıştır. Engelliler konusunda BM'nin ilk çalışmaları engellilerin yaşam standartlarını arttırmaya, rehabilitasyon ve eğitim hizmetlerini geliştirmeye yönelik olmuştur (Özgökçeler ve Alper, 2010). 1950'li yıllarda engelliliğin uluslararası düzeyde daha fazla bahsi geçen bir konu olmasına ve engelli haklarının yasalarla teminat altına alınmasına rağmen, bu hakların kullanımı pratikte çok fazla mümkün olmamıştır. Engelliliğin insanlık tarihinin ilk dönemlerinden 1800'lü yılların ortalarına kadar uzanan süreçte '*Ahlaki model*' kapsamında değerlendirilerek, insanın içindeki şeytanın veya ahlaksızlığın dışı vurumu olduğunun iddia edildiği (İnan, Peker, Tekiner, Ak ve Dağlı, 2013); 1800'lü yılların ortalarından 1970'li yıllara kadar '*Tıbbi model*' görüşü doğrultusunda hastalık çerçevesinden bakılarak bireysel bozukluklara ve biyolojik yapıya dayandırıldığı bir süreçten geçilmiştir. 1975 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen *Engellilerin Haklarına İlişkin Bildirge* ile engelli bireylere yapılan ayrımcılığın insan hakları ihlali anlamına geleceği; engelli bireylerin engelli olmayan bireylerin sahip olduğu tüm sosyal ve politik haklardan faydalanma hakkı olduğu belgelendirilmiştir (United Nations, 1975).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun aldığı bir kararla 'Özürlüler Yılı' ilan ettiği, Dünya Sağlık Örgütü'nün topluma dayalı rehabilitasyon programını resmen yürürlüğe koyduğu ve *fırsat eşitliği* kavramının ilk kez İngiltere'de bir sivil toplum örgütü tarafından ortaya konduğu yıl olması sebebiyle 1981 dikkate değer bir tarihtir. 'Engelli Hakları Hareketi' şeklinde başlayan ve 1983 yılında ortaya konan '*Sosyal model*' ise, engelli haklarının gelişimi açısından dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir. Tıbbi modele karşıt görüş olarak gelişen sosyal modelde, engeller, bireyin kendisi veya sahip olduğu engel değil, çevresindeki diğer 'engelli olmayan' insanların oluşturduğu çevre koşulları ve ön yargılardır. Dolayısıyla, engellilik, hastalık olarak işaret edilen biyolojik bir olgu olarak değil, biz bozukluk veya eksikliğe sahip olmanın *sosyal* bir sonucu olarak ele alınmaktadır (İnan vd., 2013). Sosyal model bakış açısı ile engelliliği yorumlayan Tufan (2002), bilimde çığır açan insanlardan Albert Einstein'ın yedi yaşına kadar konuşmadığını, Stephen Hawking'in başı hariç hiçbir yerini hareket ettiremediğini örnek göstererek engellilikle normalliğin sınırlarının nerede bittiğini sorgulamaktadır.

Engelliliğin bir '*insan hakkı meselesi*' olarak sosyal açıdan ele alınmaya başlamasının ardından yaşanan en önemli gelişme 2006 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler '*Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*' olarak görülmektedir. Günümüzde 160 imzacı ve 162 katılımcıya sahip olan sözleşme, Avrupa Birliği'nin tüzel bir kişilik olarak yer aldığı ilk uluslararası sözleşme niteliğindedir (European Commission Press Release Database, 2018). Sözleşmenin özellikle 3. maddesi:

“(a) Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi, (b) Ayrımcılık yapılmaması, (c) Engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması, (d) Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi, (e) Fırsat eşitliği, (f) Erişilebilirlik, (g) Kadın-erkek eşitliği, (h) Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması.”

ilkeleri sözleşmenin amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olması bakımından önem taşımaktadır (United Nations, 2006).

Ülkemizde engelliler ile ilgili yapılan yasal düzenlemeler incelendiğinde, birçok yasa maddesi, genelge ve yönetmeliğin var olduğu görülmektedir. Bu alanda düzenlenen en kapsamlı kanun olma özelliğini taşıyan 5378 sayılı '*Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*' 2005 yılında kabul edilmiştir (Resmi Gazete, 2005). Kanunu takiben, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2007 yılında amacı devletin engellilere tanıdığı haklar ve kolaylıkların anlaşılması ve uygulanması için çalışmalar yapmak olan '*Engelsiz Türkiye Projesi*'ni yürürlüğe koymuş ve proje ülke geneline yayılmıştır (Tüm Engelliler ve Aileleri Yardımlaşma Derneği, 2011). Türkiye '*Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*'yi 2007 yılında imzalayarak 2009 yılında onaylamıştır (Resmi Gazete, 2009).

Türkiye Cumhuriyeti İç İşleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü verilerine göre, Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşu sayısı 116.981'dir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2019a). Bu kuruluşlar arasında engellilere yönelik faaliyet gösteren kuruluş sayısının 1386 (% 1,18 oranında) olduğu görülmektedir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2019b). Bunun yanı sıra, belediyeler, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Türkiye İş Kurumu, Şehit ve Gaziler Kuruluşu gibi birçok kurum ve kuruluş engellilere yönelik hizmet ve çalışmalarını sürdürmektedir (İnan vd., 2013).

2.4. Engellilerin Eğitim Hakkı

İnsan hakları kavramının II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya genelinde önem kazanması ile birlikte, eğitim hakkı da yazılı anayasalarda üzerine çalışılan bir konu olmuştur. İkinci kuşak haklar arasında gösterilen en önemli haklardan biri olan eğitim hakkı, uluslararası hukuk tarafından açık bir şekilde kabul edilmekte ve dolayısıyla insan haklarına ilişkin düzenlenen resmi belgelerin büyük bir çoğunluğunda yer almaktadır. Eğitim hakkı, tek başına bir hak olmakla kalmayıp, insanın şahsiyet gelişimine katkıda bulunması ve diğer insan haklarının da gerçekleştirilmesine aracı olması bakımından bireyler için vazgeçilmez görülmektedir (Kaplan, 2015:330-331). Engellilerin eğitim haklarının ve eğitime erişimlerinin anlaşılabilirliği için, uluslararası boyutta düzenlenen Birleşmiş Milletler belgelerinde yer alan eğitim hakkı kavramının incelenmesi ve engellilere yönelik olarak yorumlanmasında yarar vardır.

Eğitim hakkından resmi ve açık bir şekilde söz eden ilk yazılı Birleşmiş Milletler belgesi, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) olmuştur (United Nations, 1948). Türkiye'nin de taraf olduğu İHEB'in eğitim hakkı ile ilgili olan 26. maddesinin 1 numaralı paragrafında yer alan, "*Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yükseköğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.*" ifadesi, eğitimin hiçbir ayrımcılık gözetmeden 'herkes' için insan olmaktan kaynaklanan bir hak olduğunu belirtmektedir. İlk ve temel eğitimin parasız ve zorunlu olması, eğitimin sosyal yönüne ve devlete eğitim açısından yüklenen sorumluluğa dikkat çekmektedir (Kaplan, 2015: 336). Bu doğrultuda, engelli bireylerin de en az ilköğretim düzeyinde eğitime erişebilir olması ve bunun devlet tarafından sağlanmasının bir gereklilikten öte, zorunluluk olarak görüldüğü yorumu yapılabilir. Teknik ve mesleki eğitimin her bireye, yükseköğretimin ise yetenek temelinde *herkese* açık olması ise, bu düzeylerde eğitim almayı talep eden ve yeteneği olan engelli bireylerin eğitimi için uygun ortamların oluşturulması ihtiyacı oluşmaktadır. Yine 26. maddenin 2 numaralı paragrafında geçen "*Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır.*" ifadesinde, eğitim hakkının insanın yeteneklerine ulaşmasını sağlama amacı, toplumun tüm kesimlerini içine alarak engellileri de kapsamaktadır.

Eğitim hakkı konusunda en kapsamlı düzenlemelerin bulunduğu uluslararası belgenin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ESKHUS) (1966) olduğu görülmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde de yer alan eğitim hakkının 'herkes' için geçerli olmasının ve insan şahsiyetinin gelişimine yönelik olması ifadelerinin yanı sıra, ESKHUS'ta 13 no'lu Genel Yorumda eğitimin taşınması gereken özellikler bulunmaktadır (UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 1999):

- a) *Varlık: Taraf devletin egemenlik alanında yeterli nicelikte ve faaliyetini sürdüren, hem fiziki hem beşeri olarak eğitim kurumlarının varlığı.*
- b) *Ulaşılabilirlik: Eğitim kurumları ve programlarının ayrımcılık yapılmaksızın herkes için ulaşılabilir olması. Ayrımcılık yapmama, fiziksel ulaşılabilirlik ve ekonomik ulaşılabilirlik boyutlarını kapsamaktadır.*
- c) *Kabul görebilirlik: Eğitim programı ve öğretim metotlarını da içine alacak bir şekilde eğitimin biçimi ve kapsamının öğrenciler ve veliler tarafından kabul görebilir olması.*
- d) *Uyarlanabilirlik: Eğitimin değişen toplumlara ve koşullara ayak uydurabilmesi.*

Sözü edilen bu özellikler, engellilerin eğitim hakkı açısından değerlendirildiğinde, engellilerin eğitim gördüğü okulların fiziki uygun hale getirilmesinin, bu okulların engelli öğrencilerin kolay ulaşabileceği yerlerde konumlanmasının ve eğitim programlarının bu bireylerin ihtiyaçlarına ve koşullarına yanıt verecek şekilde düzenlenmesinin gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Türkiye'nin de 1976 yılında taraf olduğu ESKHUS'un 13 no'lu Genel Yorumunda yer alan "Sözleşme'nin ayrımcılık yasağı ve eşitlik hükümleri çerçevesinde, kadınların, kızların, okul dışındaki gençlerin (out-of-school youth), işsiz gençlerin, göçmen işçilerin çocuklarının, mültecilerin, özürhükümlülerin ve diğer dezavantajlı grupların mesleki ve teknik eğitimini teşvik edecek programlar içerir." ifadesi ise, mesleki ve teknik eğitimin engellilere yönelik olarak desteklenebileceğinin altını çizmektedir (Kaplan, 2015).

Türkiye'nin de imzalamış olduğu Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) (1989), Birleşmiş Milletler tarihinde en fazla taraf devletin katılımının olduğu sözleşmedir. ÇHS'nin çok fazla devlete hitap etmesi açısından gelişmekte olan ülkeleri ekonomik olarak yükümlülük altında bırakmamak adına, hükümlerinde yumuşatmalara gidilmiştir. Sözleşmenin eğitim hakkı ile ilgili ve onu diğer uluslararası belgelerden ayıran özellikleri, eğitim hakkının hem koruyucu hem güçlendirici bir bakış açısıyla 'çocuk' temelli olarak ifade edilmiş olması; özel korunmaya ihtiyaç duyan risk altındaki çocuklara yönelik özel hükümleri barındırmasıdır. Sözleşmenin 28. maddesinin 1-d ve 1-e paragraflarında

"Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle: d) Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler; e) Okullarda düzenli biçimde devamının sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar."

şeklindeki hükümlere göre, devletler hiçbir engelleme olmadan engelli çocukların yetenekleri doğrultusunda, fırsat eşitliği çerçevesinde eğitim almalarını sağlamakla yükümlü tutularak, engelli çocukların eğitimi boyunca, yeteneklerinin tespit edilerek bunları daha da geliştirici, onların eğitsel gereksinimlerine duyarlı farklı eğitim metotlarının uygulanması gerektiğini belirtmektedir (Seyhan ve Akduman, 2015).

Eğitim hakkının doğrudan temel alındığı tek Birleşmiş Milletler belgesi olma niteliğindeki Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme 1960 yılında United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) tarafından kabul edilmiş; Türkiye ise sahip olduğu çok kültürlü yapı sebebi ile çekinceleri olduğundan sözleşmeye taraf olmamıştır. Sözleşmenin 1. maddesi (UNESCO, 1960):

"Bu Sözleşme'nin amacı bakımından "ayrımcılık" terimi; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, ekonomik koşul ya da doğum temeline dayanan, eğitimde muamele eşitliğini engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve özellikle: (a) Herhangi bir kişiyi ya da grubu her düzeyde ya da herhangi bir türde eğitime erişimden mahrum bırakmak; (b) Herhangi bir kişiyi ya da grubu, daha düşük standartta bir eğitime sınırlamak; (c) Bu Sözleşme'nin 2. maddesinin hükümleri saklı kalmak üzere kişiler ya da gruplar için ayrı eğitim sistemleri veya kurumları kurmak ya da sürdürmek; ya da (d) Herhangi bir kişi ya da grubu, insan onuruyla bağdaşmayan koşullara maruz bırakmak üzere yapılan herhangi bir dışlama, dışarıda bırakma, sınırlama veya tercihi içerir."

ifadeleri ile engelli bireylerin eğitim hakkını ve eğitime erişimlerini güvence altına almaktadır.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi engellilere karşı ayrımcılığın yok edilmesi ve engellilerin yaşam kalitelerini arttırmak gibi sorumlulukları taraf devletlere vermektedir. Sözleşmenin 7. maddesine göre taraf devletler,

"1. Engelli çocukların diğer çocuklarla eşit bir şekilde tüm insan temel hak ve özgürlüklerinden tam olarak yararlanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır.

2. Engelli çocuklarla ilgili tüm eylemlerde çocuğun en çıkarının gözetilmesine öncelik verir.

3. Taraf Devletler engelli çocukların kendilerini etkileyen her konuda diğer çocuklarla eşit koşullar altında görüşlerini serbestçe ifade etme hakkına sahip olmalarını, yaşları ve olgunluk seviyelerine göre görüşlerine önem verilmesini ve onlara bu hakkın tanınması için engeline ve yaşına uygun destek sunulmasını sağlar." (Resmi Gazete, 2009).

Bu maddeye göre engelli çocuklar hak ve özgürlükleri kullanmaları konusunda diğer çocuklarla eşit tutulmaktadır. Engelli çocukların içinde bulunduğu tüm faaliyetlerde çıkarları göz önünde bulundurulmak durumundadır ve diğer tüm çocuklar gibi engelli çocuklar da kendileri ile ilgili konularda düşüncelerini dile getirme hakkına sahip olacaklardır.

Sözleşmenin 24. maddesinde *Taraf Devletlerin engellilerin eğitim hakkını tanıyacağı, bu hakkın fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için, eğitim sisteminin her seviyede engellileri de içine alarak yaşam boyu eğitim olanağı sağlayacağı* belirtilmektedir. Bu madde kapsamında taraf devletler; engellilerin potansiyelinin, onur ve değer duygusunun tam gelişimini sağlamakla ve insan haklarına, temel özgürlüklere ve insan çeşitliliğine saygı duyulmasının güçlendirilmesi için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Engellilerin kişiliklerinin, yeteneklerinin, yaratıcılıklarının, zihinsel ve fiziksel becerilerinin en üst seviyede gelişiminin sağlanması taraf devletlerin amaçları arasında bulunmalıdır. Taraf devletlerin diğer hedeflerinden biri de özgür bir toplumda, engellilerin etkili bir şekilde katılımlarının sağlanmasıdır (Resmi Gazete, 2009).

24. maddede *“Taraf Devletler, engellilerin toplumun üyeleri olarak eğitime tam ve eşit katılmalarını kolaylaştırmak için yaşam ve sosyal gelişim becerilerini edinmelerini sağlamalıdır.”* ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeye göre taraf devletler, engelli çocukların eğitime tam ve eşit olarak katılmalarını kolaylaştırmak için tüm önlemleri almak durumundadır (Seyhan ve Akduman, 2015).

Engellilerin eğitim hakkı konusunda Türkiye’de yapılan çalışmalar ele alındığında, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 42. maddesinde eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevinin, *kimsenin eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılmayacağı ve devletin, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri aldığı* ifadeleriyle karşılık bulduğu görülmektedir. Anayasada yer alan bu madde ile devlete eğitimde engelli bireylere yönelik tedbir alma sorumluluğu verilmiştir (TBMM, 2011).

Engelliler Hakkında Kanun’un eğitim-öğretimle ilgili 15. maddesinde engellilerin eğitim hakkının hiçbir gerekçeyle engellenemeyeceği, engelli çocukların genel eğitim sistemi içerisinde her seviyede eğitim almasına imkân sağlayacak bütünleştirici planlara yer verilmesinin ve örgün eğitim sistemine çeşitli nedenlerle geç başlamış engelli çocukların bu eğitime dâhil edilmesi için gerekli önlemlerin alınmasının gerekliliği öne çıkmaktadır. Aynı maddede, engelli üniversite öğrencilerinin öğrenime aktif katılım sağlamaları amacıyla Yükseköğretim Kurulu’nun eş güdümünde yükseköğretim kurumları bünyesinde çalışma yapmak üzere Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezleri kurulmasının gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca gerekli eğitim-öğretim materyallerinin sağlanması için Millî Eğitim Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından sağlanacak desteğe yer verilmektedir (TBMM, 2005).

1739 Sayılı Millî Eğitimin Temel Kanunu’nun Eğitim Hakkı başlıklı 7. maddesi Türkiye Cumhuriyeti’ne her vatandaşına ilköğretim ve ortaokul eğitimi verme sorumluluğunu yüklemiş; bu madde ile devletin engelli çocuklara ilköğretimle ilgili her türlü eğitimi vermesi ile ilgili sorumluluğu üzerinde durulmuştur. Kanunun Fırsat ve İmkân Eşitliği başlıklı 8. maddesinde *“Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır.”* ifadesi ile birlikte, devletin engelli bireylerin yetiştirilmesi ve eğitimi için özel önlemler almakla yükümlü olduğu anlaşılmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 1973).

Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği’nin Destek Eğitim Odası Açılması başlıklı 8. maddesinde özel eğitim gereksinimi olan çocuklar için okul öncesi ve ilköğretim kurumlarında özel eğitim desteği verilmesi amacıyla okulun fiziki şartları göz önünde bulundurulacak destek eğitim odası açılacağından bahsedilmektedir (MEB, 2014).

Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği’nde özel eğitime muhtaç çocuklar için bireyselleştirilmiş eğitim programının oluşturulmasına ilişkin ifadeler yer almaktadır. Bu kapsamda, Yönetmeliğin 10. maddesinde, Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanan eğitim programları temel alınarak, özel eğitim gereksinimi olan çocuklara ilgi, istek, yetenek ve yeterliliklerine göre *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP)* hazırlanması ihtiyacına dikkat çekilmektedir (MEB, 2013).

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nun 6. maddesi özel eğitime muhtaç çocuklar için okul ve sınıfları açılmasının zorunluluğu üzerinedir. Buna göre devlet engelli çocuklar için okul ve sınıflar

açmakla yükümlüdür. 12. maddede, “*Mecburi ilköğrenim çağında buldukları halde zihnen, bedenen, ruhen ve sosyal bakımdan özürlü olan çocukların özel eğitim ve öğretim görmeleri sağlanır*” ifadesi bulunmaktadır. 52. madde ise, engelli çocukların mecburi eğitime devam etmeleri için çocukların velilerine sorumluluk yüklemektedir (MEB, 1961).

573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 4. maddesine göre; engelli çocukların ilgi, istek, yeterlilik ve yetenekleri doğrultusunda ve ölçüsünde özel eğitim hizmetlerinden yararlandırılması bireyselleştirilmiş eğitim programı aracılığı ile sağlanmalıdır. Kararnamenin 7. maddesinde “*Tanısı konulmuş özel eğitim gerektiren çocuklar için okul öncesi eğitimi zorunludur. Bu eğitim özel eğitim okulları ile diğer okul öncesi eğitim kurumlarında verilir. Gelişim ve bireysel özellikleri dikkate alınarak, özel eğitim gerektiren çocukların okul öncesi eğitim süreleri uzatılabilir.*” ifadesi yer almaktadır (MEB, 1997).

2.5. Engellilerin Eğitime Erişimleri

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine göre, özel eğitim okullarında, özel eğitim sınıflarında ve kaynaştırma sınıflarında öğrenim gören öğrenci sayılarının yıllara göre dağılımları Tablo 3'te yer almaktadır:

Tablo 3. Özel Eğitim Kurumlarında Örgün Eğitim Alan Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı							
Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı			Toplam	
			Özel Eğitim Okullarında	Özel Eğitim Sınıflarında	Kaynaştırma Eğitiminde		
2016-2017	1362	12009	48212	42900	242486	333598	
2015-2016	1268	11595	49206	36742	202541	288489	
2014-2015	1254	10596	43796	32265	183221	259282	
2013-2014	1248	9733	40505	29094	173117	242716	
2012-2013	1261	10344	33877	25477	161295	220649	
2011-2012	814	7607	42896	20968	148753	212617	
2010-2011	753	6843	40189	18576	93000	151765	
2009-2010	700	6005	36599	15712	76204	128515	
2008-2009	670	5695	30671	13015	70685	114371	
2007-2008	561	4758	28252	9252	58504	96008	
2006-2007	537	4979	27439	9643	55096	92178	
2005-2006	495	4680	25238	8921	45532	79691	
2004-2005	480	4524	22082	8130	42225	72437	
2003-2004	441	3441	19895	7405	35625	62925	
2002-2003	490	3385	17988	6912	31708	56608	
2001-2002	342	2834	17320	6912	29074	53306	

Kaynak: (URL 1)

Özel eğitim kurumlarında örgün eğitim alan öğrencilerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 2001-2002 öğretim yılından 2016-2017 öğretim yılına kadar geçen on beş yıl içerisinde rakamsal olarak büyük değişimler yaşandığı söylenebilmektedir. Yıllar içerisinde engelli nüfusundaki artışa bağlı olarak eğitim alan engelli öğrenci sayısı neredeyse altı katına çıkmış; buna paralel bir şekilde okul ve öğretmen sayılarında da radikal artışlar olmuştur. Engelli öğrencileri aldıkları eğitimin türüne göre özel eğitim okulları, özel eğitim sınıfları ve kaynaştırma eğitimi şeklinde gruplandırıldığında, her öğretim yılında en fazla engelli öğrencinin kaynaştırma eğitiminde yer alması dikkat çekicidir.

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

Tarihsel süreçte uzun bir dönem toplum tarafından dışlanan ve sosyal haklara sahip olmayan engellilere yönelik bilincin oluşmaya başlaması II. Dünya Savaşı'nın sonunu bulmuştur. İnsan haklarının gündeme gelmesi ile birlikte Birleşmiş Milletler, tüm insanların haklarının teminat altına alınacağı sözleşmeler ve beyannameler düzenleyerek birçok devlet tarafından kabulünü sağlamıştır. Engellilik algısında ‘*Tıbbi model*’den ‘*Sosyal model*’e geçildiği ve engellilerin insan olmaktan kaynaklanan birçok hakkı elde ettiği bu süreçte, engellilerin eğitim hakkına yönelik olarak ulusal boyutta ülkemizde de pek çok adım atılmıştır.

Apple (2017), engelli bireylerin haklarını Fraser, Lynch, Baker ve Lyons'un çalışmaları çerçevesinde ele almış; ekonomik ve toplumsal yaşamda gerçekleşmesi hedeflenen demokratik yönelimli dönüşümün temelinde 'duygusal eşitlik' unsurunun hayati olduğunu vurgulamıştır. İnsanların karşılıklı olarak birbirine saygı duymasını ve toplum içindeki yerlerini ahlaki anlamda eşit olarak meşrulaştırmasını sağlayan pratikler olarak tanımlanan farkındalık, yeniden dönüşümle yakından ilişkili görülmektedir. Farkındalığın olmadığı, saygının reddedildiği ve 'diğerlerinin' damgalandığı toplumlarda maddi eşitsizlikler güçlendirilmekte ve toplumdaki eşitsizlikler yeniden açığa çıkmaktadır.

Demokratikleşmenin ve toplumsal dönüşümün söz konusu olabilmesi için ise, engelli bireylere yönelik farkındalık önem kazanmaktadır. Uluslararası çalışmalarda, engelli bireyler hakkında bilgi sahibi ve farkındalığı olan insan sayısına paralel olarak engellilere yönelik tutum ve düşüncelerde pozitif yönlü değişimlerin gerçekleştiği; böylece, toplumsal duyarlılığın arttığı ifade edilmiştir (Kavaklı ve Özkara, 2012). Sonuç olarak, bireylerin engellerinin onlar için bir engel olmaktan çıkması yalnızca fiziki değil, beşeri şartların da düzenlenmesi ve ortak toplumsal çaba ile mümkün olabilecektir.

Ulusal ve uluslararası belgeler bağlamında incelenen engelli bireylerin eğitim hakkına erişimi ile ilgili şu öneriler sunulmuştur:

1. Engelli bireylerin haklarına ilişkin farkındalık oluşturmak amacıyla kamu spotları yoluyla toplumsal çalışmalar yürütülebilir. Okullarda çalışan tüm personele, engeli olmayan çocuklara ve tüm velilere konu ile ilgili bilgilendirme yapılabilir.
2. Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yetkililerince engelli bireylerin ebeveynlerine psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçları göz önünde bulundurularak destek sağlayıcı paketler oluşturulabilir.
3. Öğretmen yetiştirme lisans programlarına ve görevdeki öğretmenlerin mesleki gelişim programlarına özel eğitim ve rehabilitasyon konusunda uzmanlar tarafından hazırlanan hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimler sağlanabilir.
4. Okullarda engelli bireylere yönelik bulunan destek odaları için mekân ve donanım gereksinimleri için Bakanlık tarafından okullara ayrılan bütçe artırılabilir.
5. Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP), Rehberlik ve Araştırma Merkezleri tarafından çerçeve olarak her engel ve sınıf düzeyine göre yeniden yapılandırılabilir.
6. Engelli bireylere yönelik gerçekleştirilen *eTwinning* çalışmaları ve *Erasmus +* projeleri eğitimde iyi örnekler açısından incelenebilir ve yaygınlaştırılabilir.
7. Uluslararası düzeyde engelli bireylerin eğitim haklarına yönelik yapılan çalışmalar Karşılaştırmalı Eğitim bağlamında incelenerek, bunların yerel ve kültürel adaptasyonu gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, A. Ş., TANAY, G., ÖZGÜL, H., BİRER, L. K. ve KARA, Ö. (2011). *Türkiye'de engellilik temelinde ayrımcılığın izlenmesi raporu*. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Engellilik_Izleme_Raporu.pdf. Erişim tarihi: 25.02.2019.
- APPLE, M. (2017). *Eğitim toplumu değiştirebilir mi?* Ankara: Anı Yayıncılık.
- ÇELİK, E. (2016). Onuncu yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve sözleşme ruhu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 219- 246.
- DIECKMANN, F., GIOVIS, C. & OFFERGELD, J. (2015). The life expectancy of people with intellectual disabilities in Germany. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 28, 373-382.
- ENGELLİ VE YAŞLI HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2018). *Engelli ve yaşlı bireylere ilişkin istatistiki bilgiler: Nisan 2018*. https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/yuklemeler/RAPORLAR/aspb_2018_engelli_yasli_bireylere_iliskin_istatistiki_bilgiler.pdf. Erişim tarihi: 07.06.2019.
- EUROPEAN COMMISSION PRESS RELEASE DATABASE (2018). *EU ratifies UN Convention on Disability Rights*. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-4_en.htm, Erişim tarihi: 02.06.2019.

- GÜNER, Ö. VE ÖZKAN, İ. (2018). *Ortaöğretim sağlık bilgisi ve trafik kültürü ders kitabı*. Ankara: Ada Matbaacılık Yayıncılık.
- İNAN, S., PEKER, G. C., TEKİNER, S., AK, F. ve DAĞLI, Z. (2013). Engellilik, Türkiye’de engellilerin durumu ve sağlık hizmet sunumuna bir bakış. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 12(6), 723-728.
- KAPLAN, R. (2015). Birleşmiş Milletler belgelerinde eğitim hakkı. *TAAD*, 6(20), 329-372.
- KARATAŞ, K. ve ÇİFCİ, E. G. (2010). Türkiye’de engelli kadın olmak: deneyimler ve çözüm önerileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13), 147-153.
- KAVAKLI, U. ve ÖZKARA, E. (2012). Kişisel, sosyal ve iş hayatında özürli bireylere tanınan haklar ve özürli olguların medikolegal değerlendirmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 26(1), 65-74.
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI [MEB] (1961). 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu. <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/24.html>, Erişim tarihi: 05.06.2019.
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI [MEB] (1973). 1739 sayılı Mili Eğitim Temel Kanunu. www.mevzuat.meb.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.doc, Erişim tarihi: 05.06.2019.
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI [MEB] (1997). 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111011_ozel_egitim_kanun_hukmunde_kararname.pdf. Erişim tarihi: 06.06.2019.
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI [MEB] (2013). *Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği*. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/ortaogrkurumyon_0/ortaogrkurumyon_1.html, Erişim tarihi: 05.06.2019.
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI [MEB] (2014). *Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği*. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/ilkveokuloncyon_0/ilkveokuloncyon_0.html. Erişim tarihi: 05.06.2019.
- ÖZGÖKÇELER, S. ve ALPER, Y. (2010). Özürlüler Kanunu’nun Sosyal Model açısından değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 33-54.
- READERS DIGEST CANADA (2019). 16 Stephen Hawking quotes that might lead you to the meaning of life. <https://www.readersdigest.ca/culture/stephen-hawking-quotes/> Erişim tarihi: 25.05.2019.
- SEYHAN, B. ve AKDUMAN, G. G. (2015). Ulusal yasalar ve yönetmelikler ile uluslararası sözleşmeler açısından engelli çocukların eğitim hakkı. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1(2), 153-160.
- TUFAN, İ. (2002). Engelli insan ve engellilik: Engelli insana çeşitli perspektiflerden sosyolojik bir bakış. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 27-56.
- TÜM ENGELLİLER ve AİLELERİ YARDIMLAŞMA DERNEĞİ (2011). *Engelsiz Türkiye Projesi*. <http://www.teday.org/t-c-oziday-baskanliginin-engelsiz-turkiye-projesi/> Erişim tarihi: 02.06.2019.
- TÜRK DİL KURUMU [TDK] (2019). Türk Dil Kurumu sözlükleri. <http://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 20.05.2019.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ [TBMM] (1949). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, Erişim tarihi: 20.05.2019.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ [TBMM] (1961). *1961 Anayasası*. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>. Erişim tarihi: 20.05.2019.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ [TBMM] (1982). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf. Erişim tarihi: 20.05.2019.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ [TBMM] (2005). *Engelliler Hakkında Kanun*. <http://www.mevzuat.meb.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf>. Erişim tarihi: 05.06.2019.

- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ [TBMM] (2011). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm>. Erişim tarihi: 05.06.2019.
- T. C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI SİVİL TOPLUMLA İLİŞKİLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2019a). *Dernek sayıları*. <https://www.siviltoplum.gov.tr/dernek-sayilari>. Erişim tarihi: 05.06.2019.
- T. C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI SİVİL TOPLUMLA İLİŞKİLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2019b). *Derneklerin faaliyet alanlarına göre dağılımı*. <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-gore-dagilimi>. Erişim tarihi: 05.06.2019.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU [TÜİK] (2002). *Türkiye Engelliler Araştırması*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017. Erişim tarihi: 25.05.2019.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU [TÜİK] (2011). *Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6370>. Erişim tarihi: 25.05.2019.
- UN COMMITTEE ON ECONOMIC, SOCIAL and CULTURAL RIGHTS (CESCR) (1999). *General Comment No. 13: The Right to Education (Art. 13 of the Covenant)*, 8 December 1999, E/C.12/1999/10. <https://www.refworld.org/docid/4538838c22.html>, Erişim tarihi: 07.06.2019.
- UNITED NATIONS EDUCATIONAL, SCIENTIFIC and CULTURAL ORGANIZATION [UNESCO] (1960). *Convention against Discrimination in Education 1960*. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12949&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html. Erişim tarihi: 07.06.2019.
- UNITED NATIONS [UN] (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>. Erişim tarihi: 05.06.2019.
- UNITED NATIONS [UN] (1975). *Declaration on the Rights of Disabled Persons*. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RightsOfDisabledPersons.aspx>. Erişim tarihi: 02.06.2019.
- UNITED NATIONS [UN] (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)*. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>. Erişim tarihi: 02.06.2019.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION [WHO] (2011). *World report on disability*. Malta: WHO Library Cataloguing in Publication Data.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION [WHO] (2012). *Disability report by the Secretariat*. http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA66/A66_12-en.pdf?ua=1. Erişim tarihi: 21.05.2019.
- RESMÎ GAZETE (2005 Temmuz, 7, Sayı: 25868). *Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707-2.htm>. Erişim tarihi: 21.05.2019.
- RESMÎ GAZETE (2009 Temmuz, 14, Sayı: 27288). *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>. Erişim tarihi: 21.05.2019.
- URL 1 <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64> Erişim tarihi: 21.05.2019.